

הרב דוד לוי

כולל פוניבז'

בעניין חידוש לאו דלפני עיור יתר על דין ערבות דסיני*

א.

פתיחה

בשעת מתן תורה, משוש דור דורים לשוכני ארץ ומלואה, העליונים והתחתונים על צבאותם, ביום השישי, בו נקבעו מוסדות תבל, "ארץ רעשה אף שמים נטפו מפני אלוקים זה סיני, מפני אלוקים אלוקי ישראל" (תהילים סח, ט).

כאשר קיבלנו דת מורשה מתוך ידו הקדושה ודבריו שמענו מתוך האש, קול אלוקים מדבר עשרת הדברים^א. קיבלו עליהם ישראל, העם הנבחר, את התורה בברית ושבועה. וכפי שפרש"י (תהילים נ, ה) עה"פ: "אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח" - "כורתי בריתי עלי זבח - שקבלו את התורה בברית וזבח, כענין שנאמר, הנה דם הברית אשר כרת ה' וגומר (שמות כד)".

בנוסף, בקבלת התורה התחדשו חיובי הערבות, שיהא כל אחד ואחד מישראל אחראי על רעהו, לשמירת צביון התורה, ובאם אינו ממחה בידו, נתפס הוא בעונו, כדרשת חז"ל (סנהדרין כז, ב שבועות לט, א): "והכתיב (ויקרא כו, לז) וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו, מלמד שכולן ערבים זה בזה, התם שהיה בידם למחות ולא מיחו".

(* מאמר זה נכתב לזכרו ולע"נ של אבי מורי הכ"מ הרב יצחק נתן ב"ר שמואל זאב לוי ז"ל, במלאות שנה לפטירתו ביום י"ז בסיון התשע"ו.

רבות עודד על כתיבת חידו"ת ועריכתם, "נשא את יסוריו בדומיה, וישרותו היתה לתהילה". ת.נ.צ.ב.ה.
א. דבר פלא כתב החזקוני (בהקדמתו לפירוש התורה) בלשון קודשו: "בנפשי נשבעתי: אני חזקיה, כי בחלומי שמעתי, קול אלהים מדבר עשרת הדברים, בנעם קול דממה לארץ ולדורים".
ויובנו הדברים היטב, עפ"י מה שתירגם אונקלוס (דברים ה, יט), עה"פ: "את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף". ובתו"א: "קל רב ולא פסק".

המשך חכמה (שמות כד, ג) כתב בזה דבר חידוש, שכל הדין כפיית בי"ד על שמירת התורה והמצוות, זהו רק משום האי דינא של כל ישראל ערבים, שמזיק היחיד בעוונותיו הפרטיים לכלל כולו, ובלא זה אין טעם שיתמצעו בי"ד לכפיית התורה, וז"ל: "דע דבני נח הוזהרו על הדינין (סנהדרין נו סע"א), ושיטת ראשונים (ע' רמב"ן בראשית לד, יג) דהוא נמוסים שדעת האדם נותן עליהם, אבל לכוף ולרדות על חוקי התורה וגדריה הוא רק מצד שכל ישראל ערבים זה בזה, ואם יעבור אחד הוא מזיק לחברו ולהכלל כולו^(ב)".

ב.

קושיית המפרשים מה התחדש בלאו דלפני עיור יתר על החיוב ערבות
 והנה, נתקשו גדולי המפרשים^(ג), מכיוון שמחויב היחיד למנוע את חברו מלהיכשל בחטא, מדוע התחדש לאו מיוחד בתורה - לאו ד"לפני עיור לא תתן מכשול" (ויקרא יט, יד). ונתבאר בגמ' (ע"ז ו, ב) שלא זו כולל שלא להכשיל את חברו באיסורי תורה, "והתניא אמר רבי נתן, מנין שלא יושיט אדם כוס של יין לנזיר ואבר מן החי לבני נח, ת"ל ולפני עור לא תתן מכשול". וצריך ביאור, דתיפוק ליה משום עיקר חיוב הערבות, דמחוייב הוא למנוע את חברו מלחטוא, ומחמת דין זה נאסר להושיט כוס יין לנזיר.

ג.

חקירת היד מלאכי בנותן מכשול בלא שחברו נכשל

על מנת להיכנס ביישובן של דברים, נקדים בקצרה את גדרי לאו דלפני עיור. הנה היד מלאכי (כללי התלמוד כלל שסז) כתב לדון, במקום שנתן מכשול לפני חברו וחברו לא נכשל בפועל, האם אכתי עובר הוא באיסורא דלפני עיור, כגון שהנזיר לא שתה לבסוף את אותו כוס היין שהושיט לעומתו, האם נימא דכיון שלא עבר

(ב). ויעויין עוד במש"כ בזה באו"ש (ממרים פ"ד ה"ג).

(ג). אמרי בינה (אויערבך, דיינים סי' יט ד"ה ובהא), הגר"י פערלא (ביאורו לרס"ג, ח"ג פרשה נו) ועוד.

בעניין חידוש לאו דלפני עיור יתר על דין ערבות דסיני

השני איסור לבסוף, אם כן לא נחשב כמכשול. או דילמא, דכיון שהוא נתן צד מכשול ותקלה אכתי עובר על הלאו דלפנ"ע.

ומוכיח היד מלאכי מהגמ' במו"ק (יז, א) כי המכה בנו הגדול עובר בלאו דלפני עיור, אף אם בסוף לא הכהו בנו, ומבואר שעצם נתינת התקלה לפני הבן מחייבת בלאו דלפנ"ע, עיי"ש^ד.

ובפרי יצחק (ח"ב סי' מט) העמיד נפק"מ בחקירה זו, במקום שהושיט כוס יין לנזיר, דעבר תיכף ולאחר באיסורא דלפנ"ע לשיטת היד מלאכי, ותו אין מחוייב למנוע מהנזיר לשתות את כוס היין אלא משום אפרושי מאיסורא, ולא מלתא דלפני עיור.

ומסיק הפרי יצחק: "לכן נלע"ד דמה דפשיטא לי' להגאון בעל יד מלאכי להך גיסא, דהמושיט עובר משום לפני עור אף על פי שלא שתה הנזיר יין ולא בא לידי מכשול, משום דאנתינה קפיד קרא, פשיטא לי לאידך גיסא, דאינו עובר בלפני עור אלא דוקא בשנעשה מכשול, אבל אם לא נעשה מכשול אף שהוא נתן מכשול שהיה אפשר שיכשל בו הנזיר, מ"מ כין דסוף סוף לא נכשל הנזיר אינו עובר בלפני עור".

(ד). אמר לי הגר"א גרבוז שליט"א, דבפשוטו אין דברי היד מלאכי מכוונים עם יסודו הנודע של מרן הרב מפוניבו' (חידושי הגאון מפוניבו', בענין לאו דלפנ"ע), שלפני עיור אינו לאו כולל, שאוסר לתת צד מכשול ותקלה לפני חברו, אלא דהמכשיל את חברו הרי הוא שותף בתקלת המוכשל, והינו חלק ממעשה העבירה הפרטית.

וכן מבואר במאירי (שבת ד, א) "תירצו חכמי הצרפתים שלא נאמר שם אלא מפני שאם יחטא עם הארץ נמצא חבר גורם לו אבל בזה שאינו גורם לו לא התירו וחכמי הדורות מוסיפין בתירוץ זה שאף החבר אלו חטא עם הארץ נמצא הוא נותן מכשול ויש לו חלק בעבירה", ואכמ"ל בנידון זה.

אמנם לדברי היד מלאכי, שהאיסור דלפנ"ע הינו בעצם נתינת המכשול אף אם לא נכשל הזולת, אם כן אין דבריו עולים בשווה עם יסודו של הרב מפוניבו', שהאיסור להכשיל הינו חלק מעבירת הנכשל, הלא כאן ליכא נכשל בפועל, ומכל מקום עובר הוא בלפנ"ע לדעת היד מלאכי. וע"כ דסובר שלפנ"ע הינו לאו כללי, ולכך אף שלא נכשל חברו, מכל מקום עצם העמדת המכשול מחייבת את המעמיד בלאו דלפנ"ע.

ד.

יישוב נאות על פי דברי היד מלאכי

אמנם, ממוצא הדברים תתיישב קושיית המפרשים במישור, דהנה הובאו לעיל דבריו של היד מלאכי, כי דין איסור דלפני עיור כולל הוא אף את עצם נתינת המכשול לפני הזולת, הגם שלבסוף חברו לא נכשל בעבירה, וזה וודאי אינו כלול בדין ערבות, ששם נאמר 'וכשלו איש בעון אחיו', דכאשר רעהו הישראלי נכשל בעבירה בפועל ויכול היה למונעו מזאת על כך נענש הוא. אולם, בלפנ"ע התוסף, דעצם נתינת המכשול אסורה. ודבר זה נוסף הוא על חיובי ערבות דכל התורה.

ה.

יישוב המפרשים מה נתחדש בלאו דלפני עיור יתר על חיובי הערבות

והנה בעיקר הקושיא החמורה שהציבו המפרשים, בכל האי חידושא דאיסור 'לפני עיור', דלשם מה הוצרכה התורה לאסור את הכשלת רעהו באיסורים, בלאו מיוחד דלפני עיור, תיפוק ליה מצד האי הלכתא גבירתא דכל ישראל ערבים זה לזה (שבועות לט, א סנהדרין כז, ב). ומעתה, האי דין של ערבות, מחייב להימנע מלהכשיל את חברו.

מצינו בזה כמה מהלכים ברבותינו האחרונים. בביאור מהגרי"פ (על הרס"ג פרשה נו) כתב ליישב בזה, על פי דעת הרא"ש (ברכות פ"ג סי' יג) ורבינו יונה, דנשים אינן בכלל ערבות. וגם בגרים, שיטת רש"י והתוס' (נדה יג, ב) וביבמות (מז, ב) דאינם בכלל חיובי ערבות. ואם כן איכא נפק"מ באיסורא דלפני עיור לענין נשים וגרים ועבדים, שאינם בכלל תורת ערבות, ומכל מקום איכא בהו איסורא דלפני עיור.

אמנם, יש להעיר דאין הדברים מוסכמים, דהנה בשו"ת ביכורי שלמה (אה"ע סי' ג) למד בדעת הרמב"ם בפיה"מ (שביעית פ"ה מ"ו) דענין איסור דלפנ"ע וחיוב ערבות חד המה, ואם כן נשים דליכא בכלל חיוב ערבות, ליכא בהו איסורא דלפני עיור^ה.

(ה). וראיתי עוד בדברי הגר"ח קרייסווירט (ישורון יב, ע' שע) שנקט כן, דכל שאינו בחיוב ערבות אין נוהג בו איסורא דלפנ"ע. וכן הביא בשו"ת מענה אליהו לאדר"ת (סי' סו) בשם העדות ביוסף (י"ד א',

בעניין חידוש לאו דלפני עיור יתר על דין ערבות דסיני

אולם הישועות יעקב (סי' א') השיג על זה. וכן מבואר בשו"ת רבי בצלאל אשכנזי (סי' ג) בשם הרדב"ז, דהמשיא בתו לצדוקי, עוברת היא בכל עת בלאו דלפנ"ע, מחמת שמבשלת לו מאכלות אסורות, הרי שאף בנשים נוהג לאו דלפנ"ע.

ליישוב נוסף ראה עוד בכלי חמדה (ענייני פסח סי' צה, מחתן המחבר) דהוכיח מדברי הריטב"א בע"ז (ו, ב) דגם במקום שליכא לאו דלפנ"ע, כגון שאין זה תרי עברי דנהרא, מכל מקום איכא חיוב ערבות¹.

ניתן ליישב באופן נוסף, דהנה הש"ך (יו"ד קנא, סק"ו) כתב דבמומר אין דין ערבות, ולהכי במקום שיכול להשיג את דבר האיסור מאחר, מותר הוא למכור לו. והאבני נזר (יו"ד סי' קכו) ביאר את דבריו על פי דברי המהר"ל מפראג, שמומר איננו בכלל ערבות [ומהאי טעמא מותר להלוותו בריבית (בעל התרומות שער מ"ו ח"א אות ה)]. והיינו טעמא דהנה לא נתערבו ישראל זה לזה רק אחר שעברו את הירדן (עיין סנהדרין מג, ב וברש"י), "וביאר מהר"ל זצ"ל דארץ ישראל מיוחדת לישראל והיא עושה את כל ישראל השוכנים עליה כאיש אחד, על כן כשבאו לא"י נעשו ערבים". וכתב האבנ"ז, דהגם שפשוט דאף עכשיו שישראל בגלות נשאר הערבות, זהו לפי שמקומם של ישראל בא"י ולפי שעה אנחנו גולים ואין כאן מקומינו, אולם שאני מומר דדינו כגוי להרבה דינים, אם כן פשוט שיש בו לאו דלא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי', וכיון שאסור לו לדור בארץ ישראל ואינה מקומו כלל, פקע הערבות בעד המומר.

ומעתה, נמצינו למדים נפק"מ נוספת בהאי איסורא דלפני עיור, במומר שהינו בתרי עברי דנהרא, דמדין לפני עיור אסור להכשילו, אולם מדינא דערבות שרי, כיון שאינו בכלל הערבות וכתבאר.

סוף ענף ו') שאין בנשים חיוב ערבות ולפנ"ע, ועיין עוד להלן.

1. ועיין בדרישה (יו"ד סי' א') דנשים אינן זהירות בלאו דלפנ"ע הואיל ודעתן קלה.

2. ועיין עוד בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' יט), פליתי (סי' כז), שו"ת ציץ אליעזר (חי"א, סי' סא).

ו.

ידון האם באשה נוהג לאו דלפנ"ע

הגאון האדר"ת בספרו (שו"ת מענה אליהו סי' סו), הביא שאף בעל העדות ביוסף (יו"ד א', ענף ו') נוקט דליכא חיוב ערבות באשה, דטעמא דלפני עיור וספויי איסורא יסודם משום חיוב ערבות, ומכיון דבאשה ליכא חיוב ערבות שוב לא נוהג בה איסורא דלפנ"ע.

[יש להעיר, דלכאורה הדברים תלויים באשלי רברבי, בפלוגתת רבותינו האחרונים הנודעת האם יש ערבות לנשים, דברא"ש (ברכות כ, ב) כתב: "אבל אשה אינה בכלל הערבות לכך אינה מוציאה אלא מי שחיובו מדרבנן". שיטת הנוב"י (דגול מרבבה או"ח רעא) דנשים אינן בכלל חיוב ערבות, כפשטות לשון הרא"ש. בעוד שהרעק"א (בהגהותיו לשו"ע, שם) חולק עליו דכאשר נאמר האי כללא דכל ישראל ערבים זה לזה, בכללן הנשים. ומעתה לדעת הרע"א, שאשה הינה בכלל חיוב ערבות, אם כן וודאי שאיסורא דלפני עיור נוהג אף בה, כמובן].

ונראה להוכיח דגדרי לאו דלפנ"ע אינם משום חיובי הערבות, ממה שכתב הריטב"א (ע"ז יד, א), דאיסור לפני עיור אינו כולל לפני דלפני, כמבואר בסוגיית הש"ס פ"ק דע"ז. ונתקשה הריטב"א מכמה דוכתי, שמבואר דגם לפני דלפני נאסר, וכתב: "התם הוא לגבי ישראל מפני שאנו מוזהרים שלא לגרום על ידינו שום תקלת עבירה ושלא יצא מתחת ידינו דבר שאפשר שיעבור בו ישראל עבירה, אבל משום לפני עור לא תתן מכשול ממש ליכא אלא כשאנו נותנין אותו למי שיעבור בו עבירה".

היינו, דהגם שישראל מחויבים לדאוג שלא יכשל ישראל אחר באיסור, ובכלל זה אף לפני דלפני, הגם שאינו אסור מגדרי לאו דלפני עיור, מכל מקום אסור הוא, משום שאסור להכשיל את הזולת באיסור תורה ככל דיני ערבות, אולם אין זה נוגע לדינא דלפני עיור, אלא זהו דין אחר. ושאני לפני עיור, דנאסר רק כאשר היהודי נותן מכשול ישירות לפני המוכשל, ולא בלפני דלפני.

בדברי הריטב"א מבואר להדיא, כי לפני עיור אינו נוגע כלל לחיוב ערבות והאיסור שיכשל הזולת באיסור, כפי שכתב, דמחמת לתא דערבות וודאי שלפני דלפני גם נאסר. אולם לפני עיור הוי נידון אחר מדיני הערבות, דבזה נאסר רק נתינת מכשול גמור כעת לפני הזולת. ואם כן מבואר שגדרי לפנ"ע וחיובי ערבות שונים הם במהותם. ומעתה אין להשוות מה שליכא באשה חיוב ערבות להא דלא ינהג באשה דין לפני עיור, ועיין.

ז.

תירוצו של האדר"ת דלפני עיור נתחדש משום איסור הכשלת עכו"ם
אמנם האדר"ת (שם) השיג על דברי בעל העדות ליוסף: "ושרי לי מרי", שנעלם ממנו לשעתו דאיסור לפני עור הוא גם בעכו"ם וכו', ואיזה חיוב יש לנו על העכו"ם, אלא שגזירת הכתוב שלא נכשיל את העור מי שהוא, ולא שייך בזה משום ערבות כלל".

ובהמשך דבריו כתב: "אלא שבעיקר לאו דלפני עור שמפורש ומפורסם בכל המקומות שגם בעכו"ם ישנו, הוא דבר תמוה, דמנא לן הא כלל לרבותינו ז"ל, דלמא אין הכי נמי שלא נאמר הלאו רק לישראל ולא בזולתם. אמנם בעניותינו כתבתי במקום אחר בס"ד, שי"ל דעיקר לפני עור לא נאמר רק לעכו"ם שלא להכשילם באיסוריהם, דלישראל לא צריך קרא כלל. דמלבד משום איסור ספויי, לדברינו שהוא גם לגדולים, תיפוק לי' גם כן משום מצות הוכח תוכיח את עמיתך, מאחר שחייבים להוכיחו כשעושה מעצמו, כל שכן שאסור לנו להכשילם בידים. ולא שייך לומר דהוכח תוכיח הוא רק כשהעושה במזיד ולא בשוגג, דודאי כשעושהו שוגג שייך מצות תוכחה כשיודע שישמע לדבריו וכו' אלא ודאי דעיקר קרא נכתב שלא להכשיל גם למי שאין אנו חייבים בתוכחתו", ועיי"ש.

תמצית הדברים

בהאי קושיא אלימתא שהציבו רבותינו האחרונים, מה התחדש בלאו דלפנ"ע טפי מחיוב ערבות דכל התורה. מצינו מספר תירוצים: א. נפק"מ לענין נשים דאינן בערבות. ב. נפק"מ לענין גרים. ג. נפק"מ לענין מומר שאינו בכלל ערבות ד. נפק"מ לענין נכרים. ה. נפק"מ במקום שרק נתן מכשול בלא שנכשל זולתו.

